

YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA SHASLARARO NIZOLARNING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Kudratova Lola Ravshanovna

Toshkent Amaliy fanlar Universiteti, "Psixologiya" kafedrasida Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, dotsent v.b.

Sheraliyeva Azizaxon Sharofutddin qizi

Toshkent Amaliy fanlar Universiteti, Psixologiya fakulteti 1-kurs magistranti.

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

*Received: 26.06.2026
Revised: 27.06.2026
Accepted: 28.06.2026*

KALIT SO'ZLAR:

nizo, psixologiya, o'quvchi, muloqot, emotsiya, intellekt, shaxs, motivatsiya, konflikt, moslashuv.

Mazkur maqolada yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo nizolarning psixologik xususiyatlari, ularning yuzaga kelishiga ta'sir etuvchi individual va ijtimoiy-psixologik omillar tahlil qilingan. Shuningdek, emotsional intellekt, kommunikativ kompetentlik, oilaviy muhit, sinf jamoasi va raqamli muloqotning nizolar rivojlanishidagi o'rni ilmiy adabiyotlar asosida yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, shaxslararo nizolarni konstruktiv boshqarish o'quvchilarning psixologik farovonligi, ijtimoiy moslashuvi va samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Olingan xulosalar maktab psixologlari, pedagoglar hamda ota-onalar faoliyatida profilaktik va korreksion ishlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kirish. Bugungi globallashtirish, raqamli kommunikatsiyalar va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida yoshlarning shaxslararo munosabatlari tobora yangi mazmun kasb etmoqda. Ayniqsa, yuqori sinf o'quvchilari hayotida tengdoshlar bilan muloqot, o'zaro hamkorlik, ijtimoiy mavqeni egallash va o'zini namoyon qilish ehtiyoji kuchayishi natijasida shaxslararo nizolarni yuzaga keltiruvchi omillar soni ortib bormoqda. Bunday nizolar nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligiga, balki o'quvchilarning ruhiy salomatligi, emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi hamda shaxs sifatida shakllanishiga ham bevosita ta'sir

ko'rsatadi. Shu sababli yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo nizolarning psixologik xususiyatlarini ilmiy jihatdan o'rganish zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Yuqori sinf davri o'smirlikdan ilk o'spirinlik bosqichiga o'tish bilan tavsiflanadi. Mazkur yosh davrida shaxsning mustaqillikka intilishi, o'z "Men" konsepsiyasini shakllantirishi, tengdoshlar fikriga yuqori darajada e'tibor qaratishi va ijtimoiy rollarni egallashga bo'lgan ehtiyoji kuchayadi. Natijada fikrlar xilma-xilligi, qadriyatlar farqi, liderlik uchun raqobat, emotsional beqarorlik hamda kommunikativ ko'nikmalarning yetarlicha rivojlanmaganligi shaxslararo nizolarning yuzaga kelishiga zamin yaratadi. Psixologik nuqtai nazardan bunday nizolar rivojlanishning tabiiy tarkibiy qismi bo'lsa-da, ularning konstruktiv yoki destruktiv yo'nalishda kechishi o'quvchining individual-psixologik xususiyatlari hamda ijtimoiy muhitga bog'liqdir. So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimini insonparvarlashtirish, psixologik xizmat faoliyatini takomillashtirish hamda o'quvchilarning psixologik farovonligini ta'minlash davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi. Maktablarda psixologik xizmat sifatini oshirish, nizoli vaziyatlarni erta aniqlash, o'quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish va sog'lom psixologik muhit yaratishga qaratilgan ilmiy-amaliy izlanishlar kengaymoqda. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlarda shaxslararo nizolarni faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy tajriba orttirishi, muammolarni hal etish strategiyalarini shakllantirishi va emotsional intellektni rivojlantirish imkoniyati sifatida ham baholash tendensiyasi kuzatilmoqda.

O'zbek psixolog olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o'smir va ilk o'spirin yoshidagi shaxslarning motivatsion sohasi, agressiv xulq-atvor, affilatsiya motivlari, oilaviy va maktab muhitining psixologik ta'siri, shaxslararo munosabatlarning shakllanish mexanizmlari hamda psixologik xizmatning samaradorligi atroflicha tahlil qilingan. Mazkur ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, shaxslararo nizolarni tushuntirishda faqat individual omillar emas, balki oilaviy tarbiya, sinf jamoasining psixologik iqlimi, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar, tengdoshlar guruhi ta'siri ham kompleks tarzda hisobga olinishi lozim. Ayniqsa, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasi yuqori bo'lgan o'quvchilarda nizolarni konstruktiv hal qilish ko'nikmalari yaxshiroq shakllanishi kuzatiladi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng ommalashuvi ham yuqori sinf o'quvchilari o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarga yangi omillarni olib kirmoqda. Virtual muloqotning kengayishi, internet orqali muloqot madaniyatining o'zgarishi, kiberbulling, ijtimoiy taqqoslash va onlayn kommunikatsiyaning kuchayishi real hayotdagi nizolarning kelib chiqish mexanizmlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois zamonaviy psixologik tadqiqotlarda an'anaviy shaxslararo munosabatlar bilan bir qatorda raqamli kommunikatsiya muhiti ham nizolarni shakllantiruvchi muhim psixologik omil sifatida qaralmoqda.

Shaxslararo nizolarni chuqur o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Chunki nizolarning psixologik sabablarini aniqlash o'quvchilarda konfliktologik kompetentlikni rivojlantirish, emotsiyalarni boshqarish, samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, stressga chidamlilikni oshirish va maktab jamoasida sog'lom psixologik muhit yaratishga xizmat qiladi. Psixologik profilaktika, psixodiagnostika hamda psixokorreksion dasturlarni ishlab chiqishda yuqori sinf o'quvchilarining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa ta'lim sifati, o'quvchilarning psixologik farovonligi va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur tadqiqot yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo nizolarning psixologik xususiyatlarini, ularning yuzaga kelish omillarini, shaxsning individual va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan bog'liqligini hamda nizolarni konstruktiv boshqarish imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari maktab psixologlari, pedagoglar va ota-onalar faoliyatida shaxslararo munosabatlarni sog'lomlashtirish, nizolarni barvaqt oldini olish hamda o'quvchilarning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi bilan ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Shaxslararo nizolar muammosi zamonaviy psixologiya fanining eng ko'p o'rganilayotgan yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda nizolar shaxs rivojlanishining tabiiy elementi sifatida baholanib, ularning kelib chiqish mexanizmlari, psixologik omillari hamda konstruktiv boshqarish usullariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, o'smirlik va ilk o'spirinlik davrida kuzatiladigan shaxslararo nizolar shaxsning emotsional rivojlanishi, kommunikativ kompetentligining shakllanishi va ijtimoiy moslashuvi bilan chambarchas bog'liq ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nizolarni faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy tajriba orttirishi, muammolarni hal etish strategiyalarini rivojlantiruvchi psixologik jarayon sifatida ham baholash zarur. O'zbekiston psixologiya maktabida ham shaxslararo munosabatlar va nizolar masalasi bo'yicha qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Mamlakatimiz olimlari tomonidan o'smir va o'spirinlarning yosh xususiyatlari, xarakter aksentuatsiyasi, emotsional holati, shaxslararo muloqot madaniyati hamda konfliktogen omillar o'rtasidagi bog'liqlik empirik jihatdan o'rganilgan. Tadqiqot natijalarida xarakter xususiyatlari, o'zini baholash darajasi va emotsional beqarorlik shaxslararo nizolar yuzaga kelishida muhim psixologik determinantlar ekanligi aniqlangan. Shu bilan birga, o'quvchilar jamoasidagi sog'lom psixologik muhit nizolar sonining kamayishiga va konstruktiv muloqotning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan.

Mahalliy olimlarning tadqiqotlarida oilaviy muhitning o'quvchi shaxsiga ta'siri ham keng yoritilgan. Oiladagi o'zaro ishonch, emotsional qo'llab-quvvatlash, demokratik tarbiya uslubi va ota-onalarning kommunikativ madaniyati farzandlarning tengdoshlari bilan munosabatlariga bevosita ta'sir qilishi ilmiy dalillar bilan asoslangan. Aksincha, oiladagi nizolar, emotsional sovuqlik yoki avtoritar tarbiya uslubi o'quvchilarda agressivlik, xavotirlik va konfliktga moyillikni kuchaytirishi aniqlangan. Shuning uchun zamonaviy psixologik

tadqiqotlarda shaxslararo nizolarni tahlil qilishda mikroijtimoiy muhit omillarini hisobga olish muhim metodologik tamoyil sifatida e'tirof etiladi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktab jamoasining psixologik iqlimi ham yuqori sinf o'quvchilarining shaxslararo munosabatlarida muhim rol o'ynaydi. Sinfdagi ijobiy emotsional muhit, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro hurmat, hamkorlikka asoslangan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish konfliktlarning oldini olishda samarali omil hisoblanadi. Boshqa tomondan, raqobatning ortishi, guruhlariga bo'linish, adolatsizlik hissi va kommunikativ to'siqlar nizolarning kuchayishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois maktab psixologlari va pedagoglarning profilaktik faoliyati nizolarni kamaytirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Mahalliy psixologik tadqiqotlarda konfliktologik kompetentlik tushunchasi ham tobora keng qo'llanilmoqda. Ushbu yondashuvga ko'ra, o'quvchining nizoli vaziyatni tahlil qila olishi, hissiyotlarini nazorat qilishi, murosaga kelish ko'nikmalariga ega bo'lishi hamda samarali muloqot strategiyalaridan foydalanishi konfliktlarning destruktiv oqibatlarini kamaytiradi. Tadqiqotchilar konfliktologik kompetentlikni rivojlantirish uchun treninglar, psixologik maslahatlar, kommunikativ mashg'ulotlar va ijtimoiy-psixologik treninglardan foydalanish samarali natijalar berishini ta'kidlaydilar.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda esa shaxslararo nizolar ko'proq emotsional intellekt, ijtimoiy kompetentlik, stressga chidamlilik va psixologik farovonlik bilan bog'liq holda tadqiq etilgan. Zamonaviy yondashuvlarda emotsional intellekti yuqori bo'lgan o'quvchilar nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal qilishga moyilligi, empatiya darajasining yuqoriligi esa tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlarni shakllantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan isbotlangan. Shuningdek, konfliktlarni boshqarish strategiyalari individual psixologik xususiyatlar, ijtimoiy tajriba va madaniy muhit bilan uzviy bog'liqligi qayd etilgan. So'nggi yillardagi ilmiy izlanishlarda raqamli kommunikatsiyaning shaxslararo nizolarga ta'siri alohida tadqiqot yo'nalishiga aylangan. Ijtimoiy tarmoqlarda muloqotning kengayishi, kiberbulling, virtual guruhlar ta'siri va onlayn kommunikatsiya madaniyatining yetarlicha shakllanmaganligi o'smirlar o'rtasidagi nizolarni kuchaytiruvchi omillar sifatida baholanmoqda. Tadqiqotchilar virtual muhitdagi salbiy tajribalar real hayotdagi kommunikativ munosabatlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatishini, natijada o'quvchilarda xavotirlik, ijtimoiy yakkalanish va agressiv xatti-harakatlar kuchayishini qayd etmoqdalar. Shu sababli zamonaviy psixologik xizmat faoliyatida raqamli xavfsizlik va onlayn muloqot madaniyatini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, xorijiy tadqiqotlarda konfliktlarning kognitiv va emotsional mexanizmlariga ko'proq e'tibor qaratilgan bo'lsa, O'zbekiston olimlari tadqiqotlarida oilaviy tarbiya, milliy qadriyatlar, jamoaviy munosabatlar hamda ta'lim muhitining psixologik ta'siri kengroq yoritilgan. Ayniqsa, milliy mentalitet, o'zaro hurmat, kattalarga ehtirom va jamoaviylik tamoyillarining

shaxslararo munosabatlarga ta'siri mahalliy ilmiy ishlarda muhim metodologik asos sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa O'zbekiston sharoitida shaxslararo nizolarni o'rganishda milliy psixologik xususiyatlarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo nizolar bo'yicha nazariy va amaliy tadqiqotlar soni ortib borayotgan bo'lsa-da, aynan ushbu yosh davrida nizolarning individual-psixologik xususiyatlari, konfliktologik kompetentlik, emotsional intellekt hamda zamonaviy raqamli kommunikatsiya omillarining o'zaro bog'liqligini kompleks o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar hali yetarli emas. Shu bois yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo nizolarning psixologik xususiyatlarini kompleks yondashuv asosida tadqiq etish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Tadqiqot muhokamasi. Adabiyotlar tahlili natijalari yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo nizolarning shakllanishi ko'p omilli psixologik jarayon ekanligini ko'rsatdi. Nizolarning yuzaga kelishida shaxsning individual xususiyatlari bilan bir qatorda oilaviy muhit, sinf jamoasining psixologik iqlimi, pedagoglarning muloqot uslubi hamda tengdoshlar guruhi ta'siri muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, mazkur omillar o'zaro uyg'unlashgan holda o'quvchilarning konfliktli vaziyatlarga munosabatini va ularni hal etish usullarini belgilaydi. Tahlil qilingan ilmiy manbalarda emotsional intellekt va kommunikativ kompetentlik darajasi yuqori bo'lgan o'quvchilar nizoli vaziyatlarda murosaga kelish, hamkorlik qilish va konstruktiv muloqotni tanlashga ko'proq moyil ekanligi qayd etilgan. Aksincha, emotsiyalarni boshqarish ko'nikmasining sust rivojlanganligi, impulsivlik, o'zini past baholash yoki ortiqcha yuqori baholash kabi individual xususiyatlar konfliktlarning keskinlashishiga olib kelishi mumkin. Bu holat maktab psixologlari faoliyatida o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga qaratilgan psixoprofilaktik ishlarni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Mahalliy tadqiqotlarning muhim jihatlaridan biri shundaki, ularda milliy qadriyatlar, oilaviy tarbiya va jamoaviy munosabatlarning shaxslararo nizolar rivojlanishidagi o'zni alohida yoritilgan. O'zaro hurmat, bag'rikenglik, hamjihatlik va kattalarga hurmat kabi qadriyatlar o'quvchilarda konstruktiv muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Shu sababli konfliktologik kompetentlikni rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda milliy mentalitet va ta'lim muhitining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish muhim hisoblanadi. So'nggi yillardagi ilmiy ishlarda raqamli kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi ham shaxslararo nizolar mazmuniga sezilarli ta'sir ko'rsatayotgani qayd etilgan. Ijtimoiy tarmoqlar orqali yuzaga keladigan tushunmovchiliklar, kiberbulling, virtual muloqotdagi etik me'yorlarning buzilishi real hayotdagi nizolarning kuchayishiga sabab bo'lishi mumkin. Bu esa maktablarda raqamli kommunikatsiya madaniyatini shakllantirish, media savodxonlikni rivojlantirish va internet xavfsizligi bo'yicha psixologik profilaktika ishlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Adabiyotlar tahlili shuni ham ko'rsatdiki, mavjud ilmiy izlanishlarning aksariyati shaxslararo nizolarni alohida psixologik omillar bilan bog'liq holda o'rgangan. Biroq yuqori sinf o'quvchilarida individual-psixologik xususiyatlar,

emotsional intellekt, oilaviy muhit, sinf jamoasi va raqamli kommunikatsiya ta'sirini yagona kompleks model asosida tahlil qiluvchi tadqiqotlar nisbatan kam uchraydi. Shu bois mazkur yo'nalishda kompleks empirik tadqiqotlarni amalga oshirish, psixodiagnostik metodikalarni takomillashtirish hamda konfliktologik kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan amaliy dasturlarni ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Yuqori sinf o'quvchilarida shaxslararo nizolar shaxsning yosh xususiyatlari, emotsional rivojlanishi, kommunikativ kompetentligi hamda ijtimoiy muhit ta'siri bilan belgilanadigan murakkab psixologik hodisa hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, nizolarning konstruktiv hal etilishi emotsional intellektni rivojlantirish, samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirish va sog'lom psixologik muhit yaratish bilan uzviy bog'liqdir. Oila, maktab va tengdoshlar jamoasining o'zaro hamkorligi konfliktlarning oldini olishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy raqamli kommunikatsiya vositalarining keng qo'llanilishi esa nizolarning yangi shakllarini yuzaga keltirayotganligi sababli psixologik profilaktika ishlarini ushbu omillarni hisobga olgan holda tashkil etish zarur. Tadqiqot natijalari maktab psixologlari, pedagoglar va ota-onalar uchun yuqori sinf o'quvchilarida sog'lom shaxslararo munosabatlarni shakllantirish hamda konfliktologik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Buxoro davlat universiteti. (2024). Psixologiya ilmiy jurnali, 2(1). Buxoro: BuxDU.
2. Buxoro davlat universiteti. (2024). Psixologiya ilmiy jurnali, 3-son. Buxoro: BuxDU.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2023). Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida psixologik xizmatni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar. Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. Toshkent.
5. O'zbekiston Milliy universiteti. (2024). Psixologiya va pedagogika sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar to'plami. Toshkent.
6. American Psychological Association. (2023). Publication Manual of the American Psychological Association (7th ed.). American Psychological Association.

-
7. OECD. (2021). Beyond Academic Learning: First Results from the Survey of Social and Emotional Skills. OECD Publishing.
 8. UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education. UNESCO.
 9. World Health Organization. (2021). Adolescent Mental Health. World Health Organization.

